

Lu. 405-406 lõpus
(järgast lu. 414)

AK

Mag. RICHARD INDREKO

Pronksiaja asulaleid

Asvas

Pronksiaeg Eestis on esindatud õige puudulikult. Sest ajast on meil vaid 20 pronksriista 16 eri leiukohast, mis kuuluvad vastavasse ajajärku. Peale pronksriistade on veel rida pronksajale iseloomulikke kivikastkalme kaetud kivikuhilatega, kuid neistki lahtikaevatuist arvukas osa on andnud panustena luust ja tulekivist riistu. Pronksi toormaterjali keskused asusid meist kaugel lõunas, kust seda oli raske kätte saada, see tegi pronksriistad kalliks, arvestades neid väga tavalisi vahetusaineid, mida siinsel põhjarahval oli vastu pakuda. Palju muidki põhjusi, mida siin loetlema ei hakka, olid takistuseks pronksi vabale tungile põhja. Seepärast püsis siin endine kiviaja kultuur väga aktiivsel hujul veel rauaaja alguseni. Terre pronksiaja kestes tungisid Eestisse ainult mõned üksikud pronksiaja pronksriistad, suhteliselt lõunapoolsete alade ja Skandinaaviaga, alles vanema pronksiaja lõpul ja keskmisel pronksiajal. Samal perioodil hääbub kiviaja kultuur. Endised lused kiviaja luuriistade tüüpilised vormid muutuvad kõik kohmakateks. Savinõud muutuvad ilustistelt maitsetuks, õige paksuseinalisteks, valmistatud väga jämedast liivasegasest savist, mis tegi nõud rabedaks.

Tolleaja riistadest annal vähe ilma pildi Saaremaal Põide khk. Asva kl. Tumma tl.

maal n. n. „Linnamäe põllul“ asuv asulaleid, kust käesoleval aastal saadi hulga mitmesuguseid riistu ja savinõu katkendeid. See on ainuke seniavastatud pronksiaegne asula Eestis. Ka mujal Euroopas on neid vastavast ajajärgust teada ainult üksikud. Selles mõttes võiks Asva leiu üksikasjalisem vaatlus olla huvitav.

1930. ja 1931. a. leidis üliõp. Orest Reis Asva kl. külje all asuvast nn. „Linnamäe põllult“ 2 luunaasklit, ühe põdrasarvest teraviku ja mõningaid savinõu katkendeid, millest ta teatas Ülik. Arkeoloogia Kabinetile ning hiljem ka leiud samasse ära andis. Kohapeal leiukohaga tutvunedes selgus, et on tegemist pronksiaja asulaga, mis käesoleval aastal 54 m² ulatuses lahti kaeveti. See väike ala oli tihedalt täis leide, mille numbrite arv ulatub kokku 1930. ja 31. a. leidudega 340-ni, mis hoitakse alal Tartu Ülikooli Arkeoloogia kabinetis (Ak.) nr. 2787:1—15 ja 3307:1—325 all.

Leiukoht asub Põide khk. lõunaosas, mere lähedal, selle rannast Viltina kl. suunas otsejoones 2 km kaugusel, mis on märgitud ristiga (joon. 1). Leiukoht asub järsul astangul või otsmoreen seljakul, mis tõuseb ümbruskonnast 4,5 m kõrgemale (joon. 2), ja merepinnast üheverstalise kaardi järgi umb. 8—9 m kõrgusele. Kõnesolev seljak on umb. 100—150 m laiune maariba, alates Asva kl.

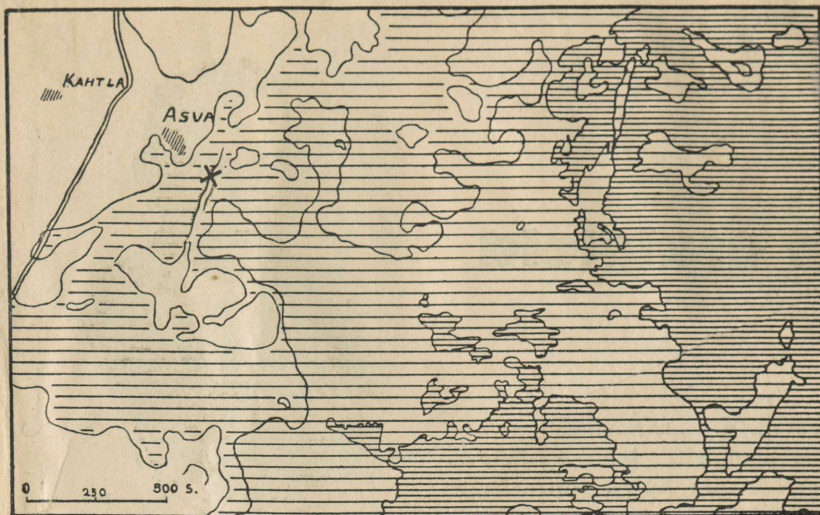


VII! RICHARD INDREKO

kirde otsast, suunides $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ km pikkuselt lõunasse, piiratud mõlemilt poolt soodega. Kaevamispiirkond ulatub ühe otsaga peaaegu soo ääreni ning teisega põllule 6 m ulatuses. Nii nõlvakul kui ka põllul on pealmiseks tavaline mullakiht, allpool 40—50 sm paksune, kuid nõlvakust selle harja poole muutub see veidi paksemaks 50—60 sm, mis samapakuna jätkub ka põllul (joonis 2). Nõlvaku ülemisselt-äärelt alates seljaku harja suunas on mullakihi all 30—60 sm paksune pealmisest mustem mullakiht, mis on tahmaga segatud ning milles asub just enamik leide. Viimase kihi all tuleb vastu puhas kruusakiht, ainult nõlvaku harja kohal 1,75 sm sügaval leidub 10—12 sm paksune tuhakiht, mille all 5 sm paksune nõe kiht. Viimane kattis 5 sm paksust tuhakihti, mis vahetult lasub kruusa kihil. Ilmsesti on siin tegemist tuleasemega või tule jäänustega, kuigi mitte kividest koostatud leasemega (joon. 2). Nii näeme, et varem s. t. kõnesoleva koha asustamise ajal oli sama seljak selle äärel 1,5—2 m madalam ja ida suunas, kus asub praegu põld umb. 0,75—1 m madalam. Suurem osa leide asus nõe- või tahma-

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
195598

ARHIIVKOGU



Joon. 1. Asva pronksiaegse asula leiukoha ümbruskonna kaart. + — asula leiukoht; = — Asva asulaaegne meri; — — nüüdisaegne meri.

segases kihis ja selle ülemisest piirist 10—15 sm kõrgemal, kuid nõlvakul, kus viimane kiht puudub, leidub vaid üksikuid savinõu kilde, mis on asustamise ajal sinna juhuslikult varisenud. Üksikud leiud asuvad ka kõrgemal s. t. tavalises mullakihis, mis võib olla on põlluharimisega segamini aetud ja koos mullaga kõrgemale tõusnud. Lahtisest mullast leiti ka üks putkega rauast nooleots ja üks teravik. Üliõp. O. Reis teadis kinnitada, et varem on sealt põllult kündes (pealmisest mullakihist) välja tultud üksikuid pronksriistu, milles mõned tema kirjelduse järgi vastaks hoburaudsõlgedele. On väiesti võimalik, et nooremal rauaajal on sinna kaotatud mõned esemed ja savinõu kilid. Sügavamal asuvad leiud, savinõu katkendid, kivikirve katkend, lihvimiskivi katkendid, luuriistad ja nende katkendid, merivaik ümbertöötamata kujul ja peale selle määratu hulka ümbertöötama purukstaotud ja osalt puretud luud on sinna läbisegi maha pillutud ja kaotatud. Peale purustatud luude, mis annavad tunnistust söögijäänustest ja riistade valmistamise toormaterjalist, leidus seal pe-

sadena kalasoomust ja pähklikoori. Kõik loetletud leiud ja leiusuhted annavad selge pildi omaaegsest tolle ala tihedast asustamisest.

Leitude juurde asudes võiks kõige esiti nimetada kivikirve katkendit, ühe varreauguga kirve kannu osa, mille tüübiomadused pole kuigi selgelt markeritud (joon. 3:1). See on kuidagi mahakäinud vorm, millel on olnud kord oma algtüüp, kuid nüüd on selle iseloomujooni veel vaevalt märgata. See on päris tavaline näht just kivi-aja lõpu ja eriti pronksiaja lõpu vormide juures.

Luust riistu ühes katkenditega leiti üldse arvult 57. Suurem osa on neist päris tavalisi naaskleid või luuteravikke mitmesugustest luudest (joon. 4:1,2, 5,8) ja sea hammastest (joon. 4:9). Iseäranis ilusad eksemplariid on paar nõela. Ühel neist on rohkem rombikujuline pea või silm (joon. 4:4) ja teisel nelinurkne silm, mis kahjuks osalt murdunud (joon. 4:3). Edasi on mingi talvataolise otsaga riist, mille kindel otstarbe selgusetu, kuid seda võidi ka tarvitada puukoorest valmistatavate esemete juures (joon. 5:2),

mida tol aja praktiliselt vist kaunis palju mitmesuguste märside, võib olla jalanõude jne. näol, mille kohta annab tunnistust üks puukoorest põimitud eseme katkend kõnesolevas leius (joon. 4:10). Suurematest tööriistadest nimetatu sarvkirvest, mis kahjuks on muidunud ja ka joon. vastavalt rekonstrueeritud (joon. 3:2). Leidus ka põdrasarve tükke, kui tooresmaterjali sarvkirveste ja teiste riistade valmistamiseks, mille küljest on oksi maha raiutud ja voolitud (Ak. 3307:114), mitmesuguseid sarve oksi tõmbi otstega või väga hooletult teravaks voolitud.¹⁾ Üksikute sarv- ja luu-toormaterjali kõrval raiumise ja voolimise jälgedega on leiukohas säilind veel sarvmaterjali küljest raiutud laaste (joon. 6:3), pakkudes elavat pilti tolleaaja tööstusest, mis toimus tavaliselt elamu läheduses, kus peeti sööminguid, mille jäänused sinnaasamasse maha pilluti ning sinna jäidki, ka purunenud savinõud ja muud kõbmatud või kaotatud tarbeesjad ja tallati sinna läbisegi. Nii tekib ajajooksul paks kultuurkiht, millest kor juba jutta oli (vt. joon. 2). Kalastus- ja jahiristadest on tähelepanndavad mõned ahingid ja nooleotsad (joon. 5:1,3,4). Eriti ilus ja tüüpiline eksemplar ahingest on (joon. 5:1), ühe suure kisuga, mille ots on päris tõmp. Ahingi ühe ühe ääre sees on suur väljaste nõöri kinnitamiseks, mis ühendab seda varrega. Pinnalt on see riist väga hoolikalt lihvitud. Niisugune tõmp-jäme, kuidagi koknaks vorm ja selle juures silmatorkavalt ilusa lihvi-riistad on väga tüüpilised hiliskivi- ja pronksiajale ülese, kuid samal ajal leidub nende kõrval ka teisi väga korraldult välja raiutud, mõnest kohast vihe raiutud riistu ilma mingi lihvi, nagu Asva vast leitud teine ahing (Ak. 3307:121), luues kujuka pil kirjeldatud kahest vastandi

vähe rasvakas, kus leiduvad savinõu katkendid, mitmesugused riistad ja tavalised purustatud looma luud läbiseigi⁹⁾. See on tavaline pikemaajalise asustusala pilt, nagu Asvaski, kus aastate jooksul kultuurikiht kasvas, küll mahavisatud söögijäänustest, küll purunenud ja kaotatud asjadest, mis tallati mulla sisse ühes tuleasemetest tekkinud tahma, tuha ja sütega. Muidugi mängis kihi paksuse tekkimisel suurt osa ka loodus, aga samal ajal nihutas ka inimene mullakihte ühest kohast teise rajades uusi asulaid või kohendades sama asula ümbrust jne.

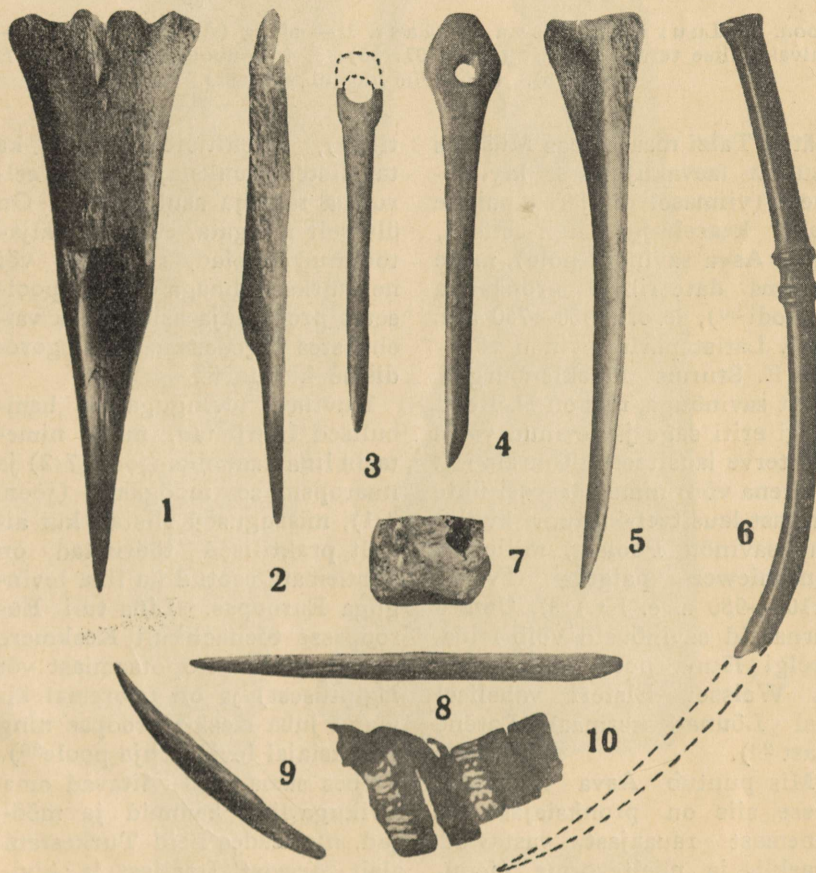
Lähemalt pilku heites Asva leidudele, eriti keraamikale, mille küllus pakub mitmekesist pilti ornamentikas ja ka vormides, mida on aga raske kätte saada, sest savinõu katkendid on asustamisajal laiali sattunud ja mõned vahepeal päris hävinenud. Osa savinõusid on sileda-pinnalised, kas aukilustistega äärtel (joon. 9:1,2) või näpuotsa (joon. 9:3), vahest küüne, jälgedega (joon. 9:5). Kaunis suur osa keraamikast on tõenäolikkult päris tavalised vähe kumera seintega püstakad potid riibitud välis-, kui ka siseküljelt (joon. 10:4,5), vahest ainult välisküljelt või vastupidi. Riipimist on tehtud mõnikord jämedamate, vahest peenemate joontena (joon. 10:4,5), osal neist vast vähe märgatavalt (j. 9:4), mille tõttu on selle ilustamis- või silumisviisile tekkinud mitmesuguseid nimetusi [Besenstrichkeramik¹⁰⁾ ja Binsenkeramik¹¹⁾]. Juba nooremal kiviajal on seda savinõude ilustamisviisi praktiseeritud, näit. Soomes, Kiukainen Kotinmägilt¹²⁾ ja Poolast Jacowicyst Lipewiecki maak.¹³⁾. Pronksiajal ja hiljem on see ilustamisviis juba väga sagedane ning ka teatud määral üldisem. Väga tihti esineb riipimismotiiv koos tekstiilkeraamikaga nagu Asvaski. Asvas esitatud tekstiilkeraamika (joon. 10:2,3) ulatub samuti oma aren-

guga tagasi kiviaega, esinedes siis juba Venemaal Jefanovost Muromi lähedal¹⁴⁾, siis Soomes, Põhja-Rootsis ja Põhja-Norras, Tšehhoslovakkia alal, Itaalias, Siberis, Jaapanis ja koguni Ameerikas enne Kolumbuse aega¹⁵⁾. Eriti sage on tekstiilkeraamika Venemaal pronksi ajal ja gorodištše kultuuris, kust O. Bahder tunneb 60 asulakohta tekstiilkeraamikaga¹⁶⁾. Ka soomuse kujuline pinnailustamine (joon. 10:1) ei puudu gorodištše kultuuris¹⁷⁾.

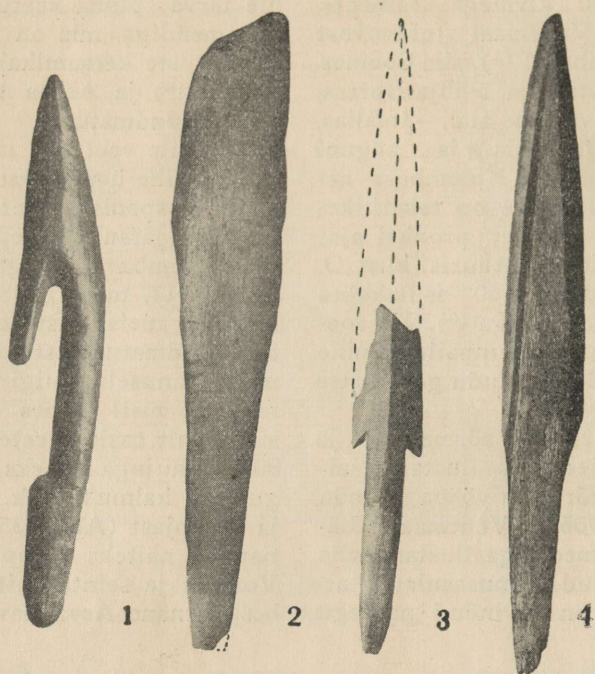
Asvas esinev sõrmeotste ja küüne jäljed, mis ilustavad ainult ühe kõrgema vööna savinõu suud, on võõras Venemaale. Läti on sõrmeotsaga ilustamisviis väga levinud linnusasulatel, ainult seal on savinõud peaaegu

üle terve pinna kaetud sarnase ornamendiga, mis on Ida-Preisi vaiehituste keraamikale väga lähedane¹⁸⁾ ja Asvas sel kujul täiesti tundmatu.

Jääb üle veel üks lamedapõhjaline, vähe ümmariku äärjoonega ja ülespoole kumeralt laieneva ning järsult sissepoole koomale tõmbuva suuga savinõu (joon. 11), missugune vorm on idapool meist Asvale vastaval ajal tundmatu. Eestis on see esimene vanuselt, kuigi on rooma rauaajal meil umbes sarnaseid, suuremalt osalt uuretega ja püstakama kujuga näiteks Nõo, Jaagupi tl. kalmust (Ak. 3236:259) ja Kambjast (Ak. 3235:188), Lätistki, näiteks Kapsedast¹⁹⁾. Vormilt ja seinte ehituselt umbes sarnane Asva savinõule on



Joon. 4. Leide Asva asulast. 1, 2, 5, 8, 9 — luunaasklid (Ak. 3307:188, 292, 299, 280, 189); 3, 4 — luunõelad (Ak. 3307:142, 230); 6 — rinnanõel, luust (Ak. 3307:304); 7 — merivaik (Ak. 3307:162); 10 — puukoorest põimitud eseme katkend (Ak. 3307:111). (1, 2, 5, 10 — $\frac{15}{16}$; 3, 4, 8, 9 — $\frac{5}{6}$; 6 — umb. $\frac{6}{7}$ ja 7 — $\frac{1}{2}$ loomul. suurust).



Joon. 5. Luuriistu Asva asulast. 1 — ahing (Ak. 3307:298); 2 — talvakujulise teraga luuriist (Ak. 3307:136); 3, 4 — nooleotsad (Ak. 3307:296, 125). (Kõik $\frac{7}{10}$ loomul. suurust).

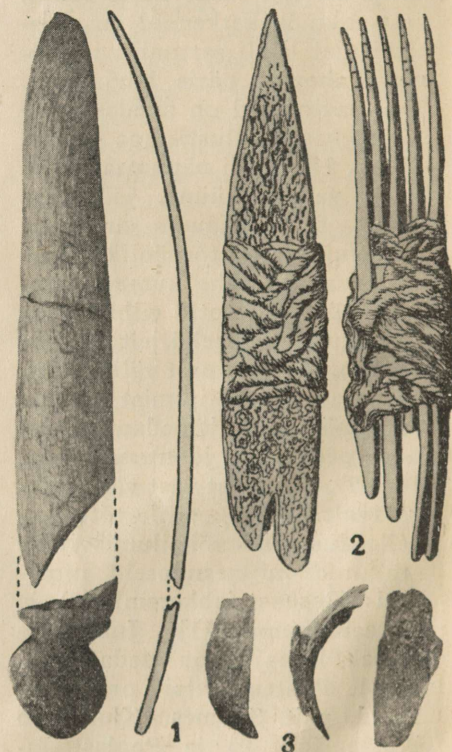
Lätist Talzi maakonnas Mušinas asuvast laevakujulisest kivilalmest (viimasel on järsu painde kohal kaarekujulised ilustised, mida Asva savinõul pole), mille Šturms dateerib V pronksiaja perioodi²⁰), s. o. (950—750 a. e. Kr.). Lätist pärit savinõu võrdleb E. Šturms Mecklenburgist pärit savinõuga, mis on R. Belzi järgi eriti sage ja levinud vorm üle terve lausitzerkultuuriala²¹). Näitena võib nimetada veel ühte sarnast lausitzer-kultuuri kuuluvat savinõu Poolast, mille W. Antoniewicz paigutab IV p. (1100—950 a. e. Kr.)²²). Umbes sarnaseid savinõusid võib leida, veelgi lõuna pool, näit. Saale ja Weisser Elsteri vahelisel alal Lõuna-Saksamaal Latène ajast²³).

Mis puutub Asva luuriistadesse, siis on pronksiajast ja vanemast rauaajast vastavaid naaskli- ja nõeltevorme (joon. 4:1, 2, 5, 8, ahingeid, nooleotsi ja muid riistu (joon. 5) võrdlusmaterjalina nii gorodištše kultuuris Venemaal²⁴), ja Lä-

tis²⁵), vaiehitistes²⁶) kui ka tavalistes pronksiaja lõpu ja eelrooma rauaaja asulates²⁷). On üldiselt märgata, et hästi väljatöötatud nõelad, rombiline või nelinurkse silmaga on lõuapoolsetes pronksiaja asulates ja vaiehitistes sagedasemad kui gorodištše kultuuris.

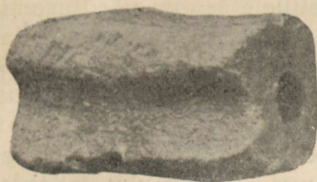
Huvitava levinguga on hambulised luuriistad, mida nimetasin lina kammiks (joon. 7:2) ja linaropsimise mõõgaks (joon. 7:1), missugused riistad kui ainult praktilised tööriistad on kahtlemata seotud ka lina levinguga Euroopas. Lina tuli Euroopasse tõenäolikt Keskmere kaudu (kas Mesopotaamiast või Egiptusest) ja oli nooremal kiviajal juba Kesk-Euroopas ning pronksiajal levis põhja poole²⁸). Umbes sama teed näitavad oma levikuga lina kammid ja mõõgad, nimetades neid Turkestani alalt Mervist, Itaaliast ja kiviagsest vaiehitusest Edela-Saksamaal Michelsbergist Bruchsale lähedal²⁹). Edasi on neid terve rida Thüringeni ja Sachseni

ümbruses³⁰). Üks hambuline riist ja pideme osa nimetatuist leiti Quedlinburgist Altenburgi maak. ühest asulast, kus on leitud ka walternienburgi keraamikat, kuid samas leidus veel hilisemaid nooleotsi ja keraamikat, mis on võõras walternienburgi kultuurile³¹). 3 hambulist luuriista leiti ühest august Erfurt-Nordist, koos 6 luuriista, kedervärtna, savinõu katkendi ja kivi kirve teraosaga. Edasi on üksikleiuina üks riist samast Erfurti ümbrusest, 2 eksempl. Gispersleben - Vitist Erfurti maak., 7 tükki Bornhögest Nägelstedti lähedal Langensalza maak. ühest asulast, N. Niklassoni järgi Bernburger I ja II keraamikaga koos³²), (mis vastaks kiviaja lõpule), üks hambu-



Joon. 6. Leide Asva asulast ja Robenhausenist Helveetsias. 1 — luuriist (arvatav linaharja või — raatsu pii) Asvast (Ak. 3307:153); 2 — nõõriga ühendatud luust piid (arvatav linaharja või -raatsu osa Robenhausenist, F. Keller'i järgi; 3 — laastud sarvmaterjali küljest, Asvast (Ak. 3307:317). (1 — $\frac{5}{7}$; 2 — $\frac{9}{11}$ ja 3 — $\frac{7}{3}$ loomul. suurust.

line luuriist on pärit Kõlledast Eckartsberga maak., liivaaugust, mille leiusuhted lähemalt teadmata: Sittichenbachist Querfurti maak. üks luuriist ilma



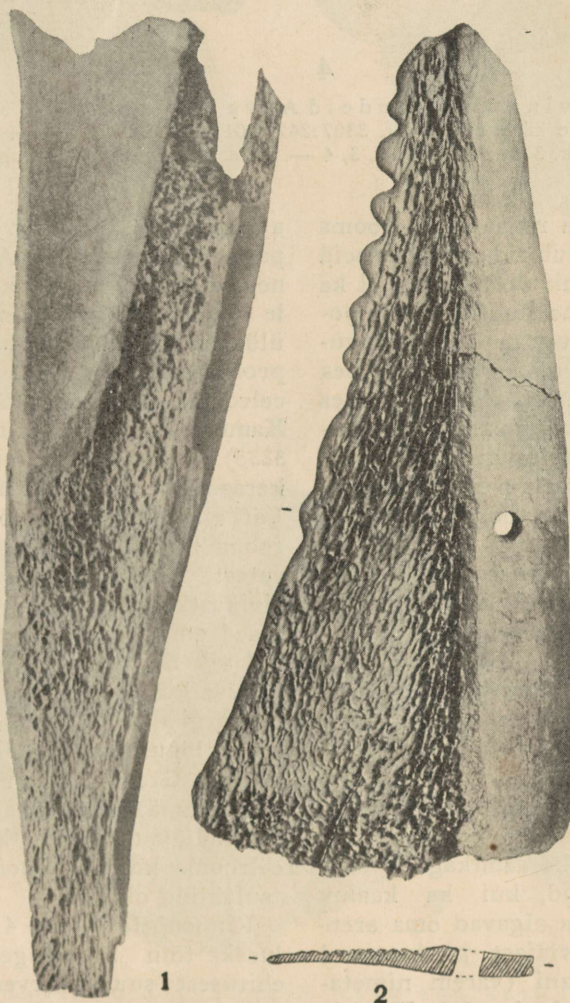
Joon. 8. Kaelavõru valemi katkend Asva asulast (Ak. 3307:217). (Loomulik suurus).

hammasteta, nagu joonis 7:1, leitud hauast koos Bernburger ja nörkeraamika segavormi savinõuga; üks hammasteta teraga riist on leitud Wimmelburgist Mansfelder Seekreisi maak. Bernburger kultuuri kuuluvast asulast ja samast maak. Helmsdorfist üks hambuline riist üksikleiuana. Kõiki ettetoodud kõnesolevaid riistu Thüringeni ja Sachseni ümbruses peab E. Lehmann kiviaegseteks³³). Viimane dateerimine pole küllalt põhjendatud ning suurem osa neist kuulub kahtlemata pronksiaja lõppu ja mõned vahest rauaaja algusse, mille üle siin pikem arutelu pole võimalik, ega ka paratamatult tarvilik. Peale Asva on põhjapoolseim leiukoht Gross-Dunsum Föhris Schleswigi loode piiril, asulakohast, mille vanem osa ulatub eelrooma rauaega³⁴). Kesk-Saksamaale, s. t. samasse Thüringeni ja Sachseni ümbrusse viib meid jällegi kaelavõru valemi leiud, nagu kujutab joon. 8. Ühest pronksiaja lõpu asulast, nn. Schlossbergist Burgi juures Spreewaldis on leitud samakujuline liivakast savist kaelavõru valemi katkend, ühelt küljelt lame, millel see pidi seisma selle tarvitamise ajal, keskel 7 mm läbimõdulise õõnega, kuna välisküljes on ekvatoriaalne soon, kuhu arvatasti tõmmati nööri või mõni muu side valamise

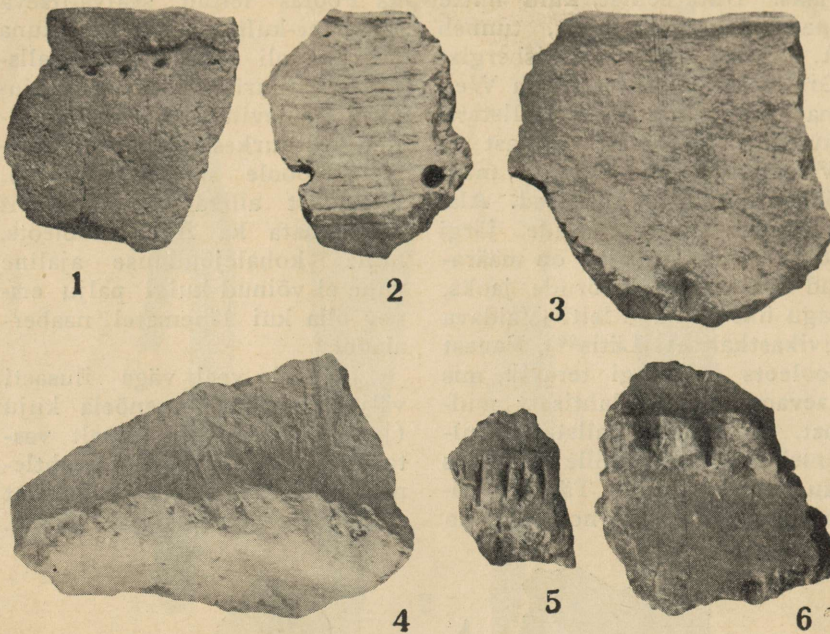
ajaks. Ühte sellist, kuid mitte enam Saksamaa alalt, tunneb A. Götze veel Gleisbergist Graitscheni juures lõuna Weimari alal, pärit ühest Hallstatti kultuuri kuuluvast asulast³⁵). Valemiosad on lihtsad, mille õõnes puuduvad ilustised. Alal hoidunud väikeste osade järgi võiks arvata, et need on määratud lihtsate kaelavõrude jaoks, nagu üks sarnane leiti Vaidava kivistkalmest Lätis³⁶). Rauast nooleots ja mingi teravik, mis kaevamistel leiti lahtisest mullast, on samuti hallstatti kultuuri produktid, mille omandas lausitzer-kultuur. Täpselt samasuguseid rauast nooleotsi on

ka Poolas leitud sealvalitseva lausitzer-kultuuri alal³⁷), kuna viimane oli oma lõpposas hallstatti kultuurist tugevasti mõjutatud ja levitas selle äsjatekkitud kultuurkeskuse tooteid mitmele poole naaberaladele³⁸). Samadest allikatest on pärit kahtlemata ka Asva nooleots, mille kohalejõudmise ajaline suhe ei võinud kuigi palju erinev olla kui lähematel naaberaladel.

Jääb üle veel väga ilusasti välja töötatud rinnanõela kuju (joon. 4:6), millele täpselt vastavat vormi ei leidu. Kahtlemata jälgendab see pronksist rinnanõela pronksiaja lõpust.



Joon. 7. Luuriistu Asva asulast. 1 — sileda teraga luuriist (Ak. 3307:305); 2 — hambuline luuriist (Ak. 3307:291). (Mõlemad $\frac{2}{3}$ loomul. suurust).



Joon. 9. Savinõu katkendeid Asva asulast. 1, 2, 3, 5, 6 — savinõude ülemise ääre osad (Ak. 3307:247, 101, 164, 211, 246); 4 — savinõu põhja osa (Ak. 3307:197). (1, 2, 3, 4 — umb. $\frac{1}{2}$ ja 5, 6 — $\frac{5}{6}$ loom. suurust).

Ka eelrooma rauaajal ja rooma rauaajal leidub rida sellelaadseid rinnanõelu nii pronksist kui ka luust, kuid nende ilustamine pole enam nii tugeva profileeringuga, või kui on, siis on nende peakuju ja ornament võõras. Umbesarnane Asva nõelale, siiski palju suurem, teissuguse peahitusega ja laiemalt paigutatud profileeringuga ja toorelt välja töötatud sarvest nõel leidub Sipplingeri vaiehituste nooremast kihist Bodenseel, mis ka ajaliselt pole Asva leiust palju vanem³⁹⁾.

Asva leiu vanuse küsimus on üks raskemaid selle ebamäärase leiumaterjali tõttu, mis juba võrdlevas osas silma torkas. Puuduvad täiesti kindlad tüübid dateerimiseks. Suur osa leiu tüüpe alates keraamikaga ja kivikirve katkend, kui ka kaaluv osa luuriistu algavad oma arengut juba kiviajast ja kestavad roomarauaajani (varem nimetatud savinõu katkendid Kambja ja Nõo kalmetest) mõnel määral isegi keskmise rauaajani, nagu keraamika Lista keskmise raua-

aja asulatest Norras⁴⁰⁾. Tähelepanu võiks pöörata Asvas esinevale ehtsale tekstiilkeraamikale (joon. 10:2, 3), mis rauaajal üldiselt on harvem nähtus kui pronksiajal, kuigi see esineb veel eelrooma ja roomarauaajal näit. Kambja Paali kiviakalmes (Ak. 3235). Soomusekujulist tekstiilkeraamikat (joon. 10:1) on ka Läti alalt pronksiaja lõpu ja eelrooma rauaaja algusest pärit olevatest kivikuhikutega kaetud kivikastkalmetest⁴¹⁾. Ebamäärased on ka hambulised luuriistad või linakammid ja mõõgad vanuse küsimuses, mis juba öeldu järgi ilmusid Euroopasse kiviaja lõpul, elasid läbi pronksiaja ja Gross-Dunsumis, ei saa neid ebamääraste leiusuhete tõttu kindlalt dateerida, kus on nii eelrooma kui ka roomarauaaja asulakihid olemas.

Rinnanõela (joon. 4:6) võrdluseks tõin Sipplingeri vaiehitusest suure sarvest nõela, selle nooremast asulakihist, mis lõpeb aastates umb. 800 e. Kr. Kuid nagu ülalpool nimetatud, on Sipplingeri nõela peahitus

vähe teissugune ega paku Asva nõelale kuigi kindlat võrdlusmaterjali.

Selgemat pilti vanuse küsimuses pakuvad valemite osad (joon. 8), millele leidis võrdlusmaterjali Burgi ja Graitscheni lähedalt. Viimane on leitud Götze järgi ühest hallstatti kultuuri kuuluvast asulakohast, mis siis ajaliselt peaks kuuluma ka sama kultuuri vahemikku. Schlossbergi leiu dateerib Götze umb. samasse hallstatti aega või pronksiaja lõppu, kuna sellest asulast ei ole leide enam latène ajast⁴²⁾. Lätis Vaidavast käbas-kivikastkalmele leitud kaelavõru on küll kaunis hävinenud ja katkendiline, kuid on tõenäolik, et see vorm sobib Asvast leitud valemiga. Kuigi sarnaste haudade inventar on seni väga puudulik, kuuluvad need kõigi tunnuste järgi pronksiaja lõppu, võib olla osalt eelrooma rauaaja algusse⁴³⁾, mis sobib samuti valemite vanusega Schlossbergist ja Gleisbergist. Kaunis kindla dateeringu annab kõhukas ja järsult kokkutõmbuva kaelaga savinõu (joon. 11), mis on võrdlemisi tüüpiline lausitzer-kultuuri vorm ja millele leidis umb. sarnane vorm ka varem tähendatud Läti pronksiaja lõpu laevakujulistest kivikalmetes ja lõpuks rauast nooleots, millele leidis võrdlusi Hallstatti aegsele noolele Poolas. Ettetoodud võrdlusist ja kaalutusist lähtudes, arvatavasti sattusid Asva tüüpilisemad võrreldavad leiud ühte hallstatti ajaga (mis valitses suurtes joontes 800—500 a. e. Kr.) ja Lausitzer kultuuri lõpuga (mille iga kestis umb. 1300—500 a. e. Kr.) samuti pronksiaja lõpu kalmetega Lätis. Ka Asva asula üldine iseloom kogu inventariga rõhutab tugevasti pronksiaja lõpu iseloomu, kuhu see kahtlemata kuulub. Asula maksimaalse piiri määrab maastik, mis oli omaaegne rannamoodustis siselahele Asva kü-

la ja „Linnamäe“ põllu vahel. Leiukoha kõrgus asub umb. 40% kõrgusel litorina maksimumist, see vastaks umb. 900—1000 a. e. Kr., kuid siis oli see ala tõenäoliselt vähemalt osaliselt mere all. Kui arvesse võtta asustuskooha alumisi tuhakihte, mis leidsid kuni 2 m sügavamal praegusest pinnast (vrdl. joon. 2) ja juurde tekkinud kiht, s. t. 2 m sügavuseni maha arvata, siis oleks kõige soodsamaks asustamise ajaks 33—34% litornina maksimumist, mis vastaks aastates umbes 650—700 e. Kr., mis võib täiel määral sobida asustamise algusega, kui tulevikus uus materjal ei too juurde vasturääkivaid tõestusi.

Ilmastus sündis antud momendil pööre subboreaalsest kuivast ja soojust subatlantiliseks niiskeks ja külmaks. Tammesegamets tõmbub juba väheemaks, samuti kuusk, mis oma maksimaalse levingu on saavutanud subboreaalse aja lõpul, hakkab juba tagasi tõmbuma, kuid uuesti hakkab levima lepp. Muidugi esines tol ajal kask ja teised lehtpuud, mis on üldiselt ilmetud ajajärgu iseloomustamiseks taimegeoloogiliselt⁴⁴). Õeldust selgub, et ilmastu ei pakkunud mingisuguseid soodustusi Asvaegsetele elanikele, kes olid kahtlemata rannaelanikud ja intensiivsed kalurid, hankides sellega endale peatoidust, kuna saared nii praegu, kui ka tol ajal ei võinud olla väga rikkad metsloomadest juba väikest ala arvesse võttes ja kehvamaapinda, kus ei kasvanud suuri metsi peale üksikute sisesaarel asuvate kohtade, mis oleks pakkunud metsloomadele küllaldast elamisvõimalust. Seepärast ei mänginud jahipidamine kuigi tähtsat osa teiste ülespidamisviiside kõrval, nagu selgub metsloomade protsentuaalse vähesuse järgi leius suhteliselt teiste luudega.

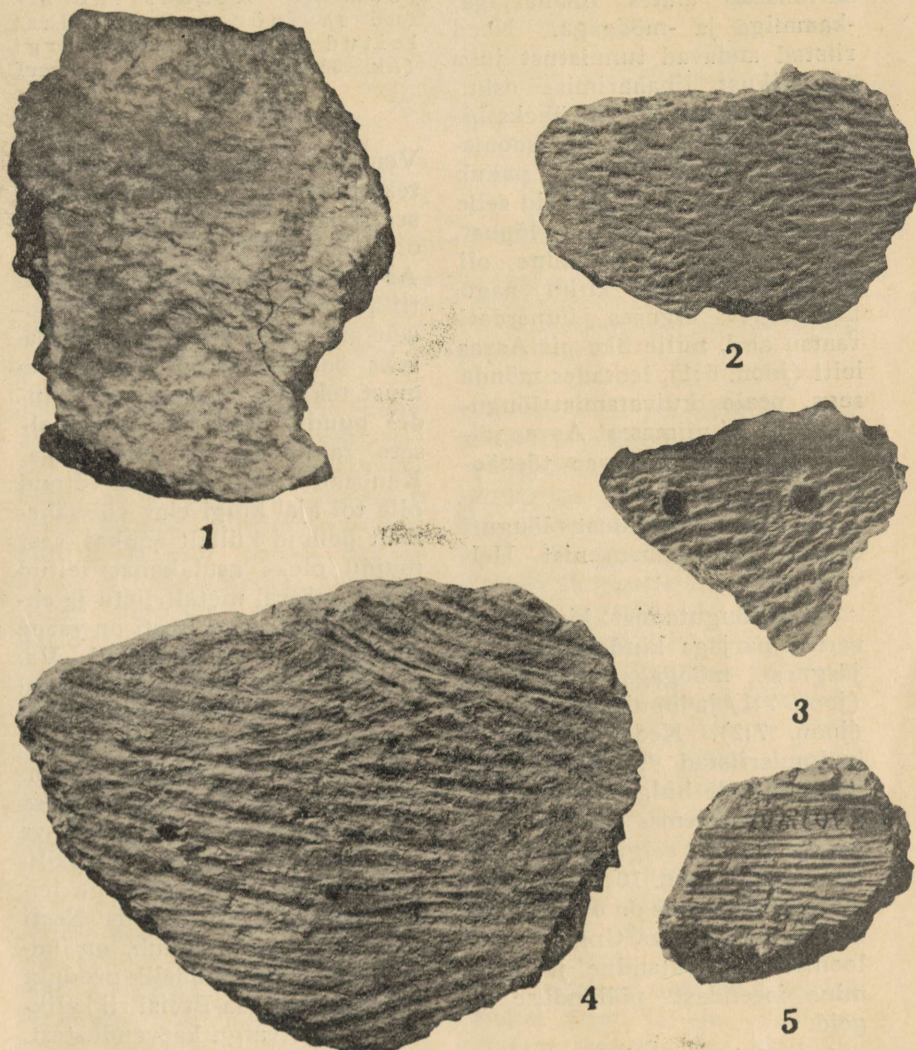
Metsloomadest on esikohal põder, kelle sarvedest on tarberii-

tade toormaterjali jäänuseid, siis veel metskits ja väljasurnud loomadest kobras, kes esineb Saaremaal esimest korda ja võib olla on mandrilt jahisaagina sinna viidud, nagu tähedas mag. J. Lepiksaar, kes lahkesti määras kõik Asva luumaterjali.

Peale metsloomade jahiti mitmesuguseid linde, nagu kalakajakat, parti, sõtkast või ristilindu. Suurt rõhku pandi siiski kalastusele ja hülgepüügile, kellede luid on suhteliselt palju, nimetades siin hallhüljest, tavalist

hüljest, viigerhüljest ja kaladest säinast, ahvenast, haugi, vimma ja tuura.

Jahipidamise ja kalastuse kõrval oli neil juba tugevasti arenenud koduloomade kasvatamine, millest said peaaegu ülespidamist. Koduloomade luude hulk on suures ülekaalus kõigist teistest, eriti palju kitse- ja lambaluid, siis veiseluid, siga esineb juba vähem. Teiste hulgas on ka hobuse luid, sama väikest tõugu, mis praegugi tüüpiline Saaremaale, esinedes Asvas varaseima



Joon. 10. Savinõu katkendeid Asva asulast. 1 — soomusekujuliselt ilustatud pinnaga (Ak. 3307:223); 2, 3 — tavalise tekstiili toimega (Ak. 3307:318, 172); 4 — välisküljelt riibitud pinnaga (Ak. 3307:161); 5 — riibitud pind savinõu siseküljelt (Ak. 3307:207). (1 — $\frac{1}{1}$; 2, 3, 4, 5 — umb. $\frac{5}{6}$ loomul. suurust).

leiuna. Karjakasvatatajatele väga kasulikuks loomaks oli veel koer, ühe lõualuu järgi otsustades väikest tõugu, keda võib võrrelda umb. praegustegi karjakoertega. Taimetoiduks on kogutud pähkleid, mille koored mitu korda leiukihtides ette tulid.

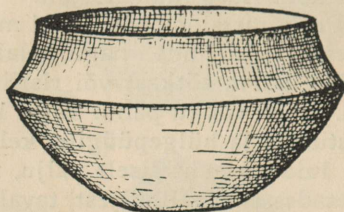
Kuid kahtlemata teotsesid nad ka põlluharimisega, kuigi vastavad tööriistad seni leius puuduvad ega tõenda otseselt selle tööharu tundmist. Sellevastu saame kaudselt selle jälile, kui tuletame meelde luuriistu linaharimiseks alates linaharjaga, -kammiga ja -mõõgaga. Need riistad annavad tunnistust juba põhjalikust linaharimise oskusest. Kuigi lina peeti üheks hiliseks kultuurinähteks soomesugu rahvaste juures, pakub Asva leid uudseid andmeid selle kohta juba pronksiaja lõpust, millal lina väljatöötamine oli tuntud juba samal kujul nagu praegugi; alguses kuperdati raatsu abil, mille üks pii Asvas leiti (joon. 6:1), leotades mõnda aega, peale kuivatamist lõugutades, kuigi viimasest Asvas jäljed puuduvad, pidi see tõenäolikt olema.

Üks sarnane puust lõuguti osa leiti Robenhausenist Helveetsias.

Peale lõugutamist kisti lina varred harjaga kiudeks, millele järgnes mõõgaga ropsimine (joon. 7:1) ja lõpuks kammimine (joon. 7:2). Kedervärtnad ja kudumisriistad puuduvad seniste leidude hulgas, kuigi need kahtlemata olemas olid, sest riide olemasolu selgitab tekstiilkeraamika (joon. 10:1—3), mille muster või ilustis on otsene riide negatiiv. Teiseks tingis koduloomade kasvatamine ja pidamine iseendast põllunduse algeid.

Asva leiu massiivsem osa või põhielement on kohapealne kultuurinähtus, mis on seotud meist idapoolse kultuurialaga. Nii on luuriistade ja keraamika üldpilt

umb. sama, mis valitses tol ajal Venemaa alal. Asva tekstiilkeraamika ilustatud juba ununenud kummkeraamika motiividel üksikute lohkude ridadega savinõu nõrgalt kõverdunud kaela ümbruses, tõenäoliktum sise on



Joon. 11. Rekonstrueeritud savinõu Asva asulast leitud katkendite järgi (Ak. 3307:279, 290). (¼ loomul. suurust).

Venemaal massiliselt leiduva tekstiilkeraamikaga, mis arenes seal alates juba kiviajast ning oli täiel määral valitsemas veel Asva ajal. Kesk-Euroopa tekstiilkeraamika ei suutnud tõenäoliselt siia välja tungida. Viimaseks öeldust ei või siiski arvamust tekkida, et Asva elanikkudel puudus ühendus lõunapoolsete rahvastega ja naabritega. Kaubandus kahtlemata ei võinud olla tol ajal kuigi elav või vähemalt polnud küllalt edukas, sest muidu oleks asulakohas leitud mõnel määral metallriistu ja ehteid, millest kogu Eesti on vaene just kõnesoleval ajajärgul. Vähesel määral pidi metalli seal siiski olema, mida kinnitavad rida valemi osi mitme eri kaelavõru ja käevõru (?) jaoks (joon. 8), pakkudes meile kujutlust teatud tasemeni arenenud Asva elanikkude sepa- või metallitööstusest. Rida merivaigu leide toormaterjalina, mis Eesti alal täielikult puudub, on ilmingimata kaubanduslik produkt tõenäoliktult Ida-Preisi rikkalikudest merivaigu kaevandustest. Ida-Preisi kaudu on muudki võõrad elemendid sisse toodud, nagu seda on keraamikas savinõude kaela ümber erinev kõrgem salkudega ilustatud rant

(joon. 9:6), järsult sissepoole paenutatud kaelaga savinõu (joon. 11) j. t.; rinnanõel luust (joon. 4:6) ja linatööstuse riistad (joon. 7:1 ja 2), koos linaga ja selle ümbertöötamise oskusega. Linamõõkade ja -kammide leving ja nende riistade iseloom kui ka üldkujud on võrreldatutega Saksamaa alalt niivõrd lähedased, et neil ei või olla suurt aja- ja kultuurivahemikku. Veel enam, võiks tähele panna, et toormaterjal, millest neid tehti, on kõigil mõne suurema looma (Asvas põdra) jala labidas või abaluu.

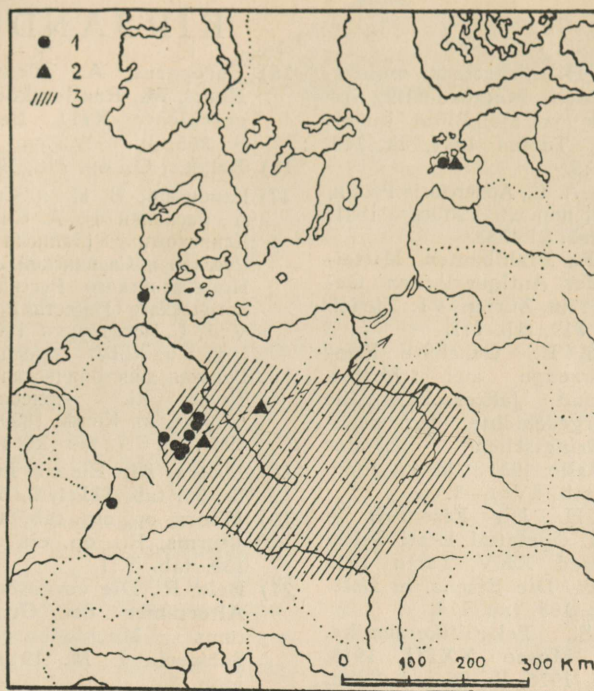
Tekib küsimus, kas Asva elanikud olid otseses ühenduses Schleswigi alaga või koguni Kesk-Saksamaa alaga, et hankida endale linakasvatamise ja selle ümbertöötamise oskust. Ühes vastavate riistadega (vt. levimisekaart joon. 12). Kahtlane on küll kujutella pikemaid mereretki tol ajal, kuigi laevandus mängis juba teatud osa rikkamate rahvaste juures, kellel oli külluses metallriiste ja abinõusid ning materjale suuremate laevade ehitamiseks. Schleswigi ei või siin arvesse võtta juba sel põhjusel, et tol ajal seal asunud germaanlaste suguharud ise laenasid samadest allikatest ja samal ajal linatavitamise oskuse⁴⁶⁾.

Kesk-Euroopas umb. samal ajal, kus leidis hulgaliselt hambulisi luuriistu ja juba tuttavat kaelavõru valemi osad, asub umb. 1300 a. e. Kr. kuni rauaaja alguseni n. n. lausitzer-kultuur (nimetatud nii Elbe ja Oderi vahelise maa-alal järgi Kagu-Saksamaal), võttes enda alla Schlesia, Lääne-Poola, Lõuna Brandenburgi, Sachseni maa-alad ulatades vähe üle Elbe ja Saale, Tšehhoslovakkia, Põhja-Austria ja osa Ungari piire. Kies selle kultuuri kandjad võisid olla, on seni selgusetu. Mõned arvavad põhja illüürlasteks, teised traakialasteks, küll slaavlasteks ja isegi germaanlasteks⁴⁸⁾ (vii-

mased nad ei saa kuidagi olla). Lausitzer-kultuur tõuseb suure jõuga, paneb maksma oma kultuuri, avaldades suurt mõju kogu noorema pronksiaja kestvusel, toimetades edasi mitmeid kultuurivorme ja saavutusi nende poolt lõunapoolsetest kultuurpiirkondadest äralõigatud põhjapoolsetele rahvastele. Nagu varem märgitud, ulatus lausitzer-kultuur Lääne-Poola alale, kust põhjapoole jäänused Indo-Euroopa rahvastest juba Balti rahvad preislased, leedulased, lätlased vastas olid esijoones umb. praeguse Ida-Preisi alal, tõenäolikkult endiste preislaste hõimud, kellest kõige suurem lausitzer-kultuuri mõju on tunda nn. Lääne-Masuuria grupil, vähemal määral ka teistel hõimudel⁴⁹). Edasi ulatus see kultuurimõju Lätisse, kui võrrelda Nogale ja Mušina laevakujulistest kivilkalmetest pärit keramikast⁵⁰), mis on suurelt osalt lausitzer-kultuuri produkt⁵¹). Balti rahvaste otseseks naabriteks olid omakorda soomesugu rahvad.

Suurtes joontes antud üldpilt tolleaegsest kultuurpiirkondade rühmitustest ja rahvaste paigunemisest selgitab paljugi Asvas nähtud võõraste elementide tekkimist, kultuurimõjude ammutamisteid ja kaubandust, mis sündis kõigepealt naaberrahvaste kaudu, kes omakorda olid ühenduses lausitzer-kultuuri piirkonnaga. Viimase kaudu rändasid linatöötamise riistad ja oskus, kaelavõru valemid ja nooleots koos nõela katkendiga hallstatti kultuurist (vrld. levimiskaart joon. 12, kus nende riistade levig satub lausitzer-kultuuri piirkonda) ja naabritelt toodi merivaik kaubaartiklina Asvasse. Samal ajal levis lina ja selle tarvitamise oskus teisteed Schleswigi ja Skandinaavia.

Nüüd kerkib „lina“ kui laensõna päritolu küsimus, mille suhtes keeleteadlased pole veel



Joon. 12. Kaart hambuliste luuriistade —, kaelavõru valemite — ja lausitzerkultuuri leviku kohta. 1 — suure looma abaluust valmistatud hambulised riistad; 2 — Asvakujulised kaelavõru valemid; 3 — lausitzerkultuur.

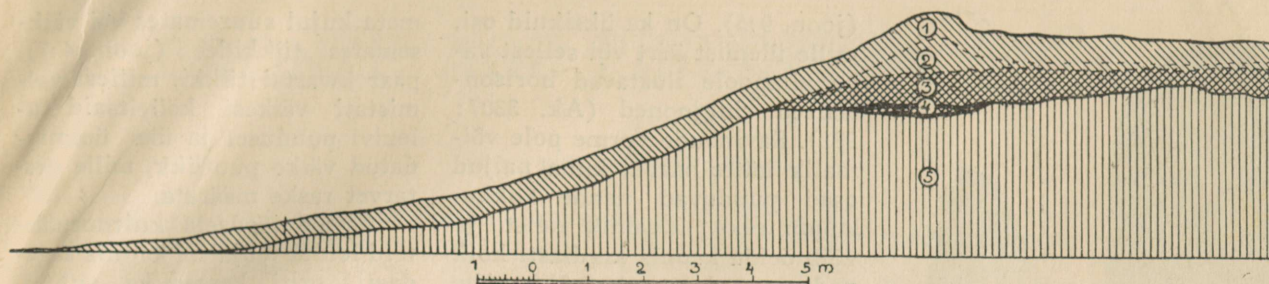
jõudnud kindlale otsusele. Ühed arvavad, et see on germaani, teised slaavi või balti laensõnaks. Selle sõna päritolu lahendus peab jäämangi keeleteadlastele, kuid Asva leid annab kaunis häid ja tõenäolikke juhiseid „lina“ päritolu selgitamiseks. Esijoones tuleks panna tähele Balti rahvaid, kelle kaudu meil oli tihe kultuurisaavutiste tee lõunasse ja ka läände. Kõige usutavam on siiski „lina“ Balti laensõnana nagu väidab V. Thomsen⁵²). Võiks ju juttu olla ka lausitzer-kultuuri kandjatest, mis siiski on tume küsimus⁵³). Samuti tekib raskusi „lina“ vanuse küsimuses, mida peetakse üldiselt võrdlemisi nooreks laenuks. Prof. J. Mark tunnustab seda kui „a“ lõpulist laenu üheks vanemaks, mida võib isegi Asva ajani tagasi viia. Ei taha mingit erilist seisukohta selles suhtes võtta, ainult keeleteadlastes võiks see küsimus küllaltki huvi äratada ja

võib olla uusi perspektiive ning materjale pakkuda.

Kirjeldatust nähtub, et kuigi kaubandus polnud pronksi ajal kuigi edukas või tagajärjekas, peeti sellegipärast naabritega tihedat kultuurisidet, mis ilmneb just tegeliku elu edasiarendamises elunõuete arenemise kohaselt põllumajanduse ja teiste praktilise eluga seotud küsimustes. Sarnane elu tempo üleskrüvimine algab juba kiviaja lõpuga Eesti alal, kus kõik senine elu orienteerub, et end kähku ümber korraldada uutesse oludesse ja vastu valmistada oma laokile jäänud elu uutesse raamidesse. Näib, nagu oleks sellesse uude ümberpaigunemisse tekkinud uut või õigemini värsket jõudu ja elu. Siin on muidugi teguriks ka ülalpidamisküsimused, mis nõudsid uut lahendust, kuna jahisaak võis järk-järgult kehvemaks muutuda, ikka tiheneva elanikkonna tõttu.

KIRJANDUS

- 1) Moora, H., Saaremaa muinas-aeg. Eesti. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus VI, Tartus 1934, lk. 248, joon. 9C:5.
- 2) Уваровъ, А. С., Археология России, каменный период II, Москва 1881, lk. 124, tab. 21:4089.
- 3) Keller, F., Pfahlbauten. Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich VI, Zürich 1866, lk. 319, tab. I:7.
- 4) Lehmann, E., Gezahnte Knochenwerkzeuge aus Mitteldeutschland. Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder XIX, Halle 1931, lk. 42, joon. 1—2 ja tab. IV:1—3.
- 5) Moora, H., Die Eisenzeit in Lettland. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXV, Tartu 1929 (= Moora, Die Eisenz. in Lettland), lk. 185, tab. I:4.
- 6) Pälsi, S., Tekstiilikeraamika. Suomen Museo XXIII, 1916, Helsinki, 1916, lk. 66 j. j., joon. 11, 12.
- 7) Moora, Die Eisenz. in Lettland, lk. 24 j. j., kus on ka kirjandust gorodistsete kohta.
- 8) Tallgren, A. M., L'époque dite d'Ananino dans la Russie orientale. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXXI, Helsinki 1919, lk. 81 j. j.
- 9) Götze, A., Der Schlossberg bei Burg im Spreewald. [Praehistorische Zeitschrift (=PZ)] IV 1912, lk. 286—287.
- 10) Šturms, E., Die bronzezeitlichen Funde in Lettland. [Congressus secundus archaeologorum Baltico-rigae, 19.—23. VIII 1930. Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum ordinis series I:1, Rigae 1931 (=Congressus sec. Rigae 1930)], lk. 130, tab. IV:2.
- 11) Schneider, M., Die Binsen-Keramik, eine neue steinzeitliche Gattung. PZ XV 1924, lk. 75—77, joon. a—i.
- 12) Europaeus-Äyräpää, A., Die relative Chronologie der Steinzeitlichen Keramik in Finnland II. Acta Archaeologica I:3, København 1930, lk. 205, joon. 99. Samas on toodud rida võrdlusi Venemaal.
- 13) Bydłowski, A., Mogily w Jacowicy. Swiatowit VI — 1905, Warszawa 1905, lk. 22, tab. V.
- 14) Bahder, O., Zur Erforschung der neolithischen Wohnplätze im Okatale. Eurasia Septentrionalis Antiqua IV, Helsinki 1929, lk. 90—101, joon. 8.
- 15) Europaeus, A., Textilkeramik. Ebert, M., Reallexikon der Vorgeschichte XIII, Berlin 1929, lk. 266.
- 16) Bahder, O., op. cit., lk. 101.
- 17) Каменский, В. И. и Спицынъ, А. А., Раскопки Н. А. Смирнова въ Клинскомъ у. [Записки Отдѣления Русской и Славянской Археологии Императорскаго Русскаго Археологическаго Общества (=ЗРОАО)] V:1, С.Петербургъ 1903, lk. 239 j. j., tab. XLIV. Городцовъ, В. А., Русская доисторическая керамика. Труды XI. Археологическаго Съѣзда въ Киевѣ 1899, I, Москва 1901, lk. 617, tab. XI:1.
- 18) Moora, Die Eisenz. in Lettland, lk. 26, tab. III:1, 2, 5.
- 19) Moora, op. cit., tab. XL:2, 9.
- 20) Šturms, E., op. cit., lk. 113 ja 130, tab. V:1.
- 21) Belz, R., Die vorgeschichtlichen Altertümer des Gross-herzogtums Mecklenburg-Schwerin. Schwerin i. M. 1910, lk. 257, joon. 3.
- 22) Antoniewicz, W., Archeologia Polski, Warszawa, lk. 94, tab. XIX:13.
- 23) Kropf-Jena, P., Latènezeitliche Funde an der keltisch-germanischen Völkergrenze zwischen Saale und Weisser Elster. Forschungen zur Früh- und Vorgeschichte Europas 2. Würzburg 1911, lk. 29, joon. 43.
- 24) Спицынъ, А. А., Археологическія розысканія о древнѣйшихъ обитателяхъ Вятской губерніи. Материалы по археологии восточныхъ губерній Россіи I, Москва 1893, tab. II—VI, XI. Буличов, N., Les rives de l'Oka, Москва 1900, tab. III.
- 25) Katalog der Ausstellung zur Konferenz Baltischer Archäologen in Riga 1930, Riga 1930, tab. 9.
- 26) Rossius, K. O., Die sogenannte Pfahlbauten Ostpreussens. PZ XXIV 1933, lk. 65, joon. 15, 17.
- 27) Behn, F., Ausgrabungen am Kjökkenmödding von Gross-Dunsum auf Föhr. PZ IV 1912, lk. 121—126, joon. 3.
- 28) Götze, A., Flachs. Ebert, M., Reallexikon der Vorgeschichte III, lk. 385.
- 29) Behn, F., op. cit., lk. 124.
- 30) Lehmann, E., op. cit., lk. 37—43, joon. 1—2, tab. IV.
- 31) Niklasson, N., Studien für die Walternienburg-Bernburger Kultur I. Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder XIII, Halle 1925, lk. 26.
- 32) Niklasson, N., op. cit., lk. 39.
- 33) Lehmann, E., op. cit., lk. 41—43.
- 34) Behn, F., op. cit., lk. 122, joon. 4.
- 35) Götze, A., Der Schlossberg bei Burg im Spreewald. PZ IV 1912, lk. 324, joon. 9, 10.
- 36) Moora, Die Eisenz. in Lettland, lk. 185, tab. I:4.
- 37) Kostrzewski, J., Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznan 1923, lk. 126, joon. 432.
- 38) Kostrzewski, J., op. cit., lk. 92 j. j.
- 39) Reinerth, H., Das Pfahldorf Sipplingen. Führer zur Urgeschichte 10. Mit Beiträgen von K. Bertsch, D. Geyer, E. Neuweiler, G. Schneider, R. Vogel, H. Weinert, Leipzig 1932, lk. 90, tab. 27:1.
- 40) Grieg, S., Jernaldershus på Lista. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. Serie B, XXVII, Oslo 1934, lk. 63 j. j., tab. XXI—XXVI. (Siin on nagu Läti linnusasulateski keraamika kaetud üle terve pinna näpuotstega torgitud või näpistatud ornamenti).
- 41) Ginters, V., Die Steinkistenhügelgräber von Bullu muiza. Congressus sec. Rigae 1930, lk. 435—436, tab. VIII:6.
- 42) Götze, A., Der Schlossberg bei Burg im Spreewald. PZ IV 1912, lk. 324, 325.
- 43) Moora, Die Eisenz. in Lettland, lk. 14.
- 44) Thomson, W. P., Die regionale Entwicklungsgeschichte der Wälder Estlands. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) A XVII. 2., Dorpat 1929, lk. 59 j. j.
- 45) Götze, A., Flachs. Ebert, M., Reallexikon der Vorgeschichte III, lk. 385.
- 46) Müller, S., Nordische Altertumskunde (Deutsche Ausgabe) I, Strassburg 1897, lk. 459.
- 47) Seger, H., Lausitzer Kultur. Ebert, M., Reallexikon der Vorgeschichte VII, lk. 251. Antoniewicz, W., op. cit., lk. 85 j. j., joon. 22. Engel, C., Bilder aus der Vorzeit an der mittleren Elbe II, Burg b. M. 1930, lk. 274 j. j., joon. 173.
- 48) Engel, C., Bilder aus der Vorzeit an der mittleren Elbe, Burg b. M. 1930, lk. 288.
- 49) Engel, C., Die Bevölkerung Ostpreussens in vorgeschichtlicher Zeit. Schrift des Kreisvereins für Heimatforschung Darkehmer. Gumbinnen 1932, lk. 9—11, kaart, 1.



Joon. 2. Läbilõige kaevamisalast Asvas, moreenseljaku, mis asub järsakuga küla ja kaevamisala vahelisele soole või endisele väiksele merelahele. 1 — tavaline mullakiht; 2 — kruusasegane muld; 3 — must tahmasegane mullakiht; 4 — tuhakiht; 5 — kruus.

(viimasel on teravik murdunud). Samal eksemplaril on huvitav tähele panna puuritud auku kisu õõnsuses, mis on lihtne tehniline võte kiiremaks kisu väljatöötamiseks. Samalaadne tehniline võte on tuntud mujaltki. Nimetada võiks Venemaal Volosovost ühte pooleldi väljatöötatud õngekonksu luust. Iseloomulikud riistad on veel kaks nooleotsa (joon. 5:3,4), millest eriti puhta väljatöötamisega on kahekisuline. Tähtsaks tööriistaks tuleb pidada veel õhukest kõverat luuriista (joon. 6:1), mida arvatakse linaharja või -raatsu piiks. Niisuguseid riistu on mujaltki pärit, nagu kujutab joonis 6:2 Robenhauseist Helveetsias³⁾, kus neid oli mitu tükki kokku seotud, moodustades nii terava äärtega kammitaolise riista nagu umb. praegugi maal tarvitusel metallist. Väga huvitavad on veel kaks luuriista, mis meil Eestis seni pole leitud. Üks neist kujutab mingit saekujulist hammastega riista (joon. 7:2) ja teine on ilma hammas-teta ja terava äärega (joon. 7:1), mõlemad valmistatud põdra abaluust. Nimetatud hammastega riist on võrdlemisi hästi välja töötatud, auguga seljapool ääres. Hambad on ümmarikud ja täiesti nüridad ning tõenäolikt töötamisest muutunud pinnalt libedaks või lihvituks. Teine hambuta ning terava äärega riist on samuti tarvitamise tagajärjel omandanud terale lihvitud pinna, nagu joonisel näha. Viima-

se — kujulisi riistu on peetud tavalisteks liharaiumise nuga-deks, kuna hambulisi riistu on nimetatud ka õnarluudeks (Falzbeine). E. Lehman, kes Kesk-Saksamaalt leitud samakujuliste riistade üle kirjutanud, arvab neid lina ümbertöötamise (ropsimise või kammimise) riistadeks⁴⁾, mis iseendast on vägagi tõenäolik, kuna mõnda teist sarnast tööala ei tea, mis nõuaks niisugust riista ja mis pika tarvitamise järgi annaks riistale õrna lihvitud pinna. Ka etnograafilistele linaharjadele on nad kujult kaunis lähedased.

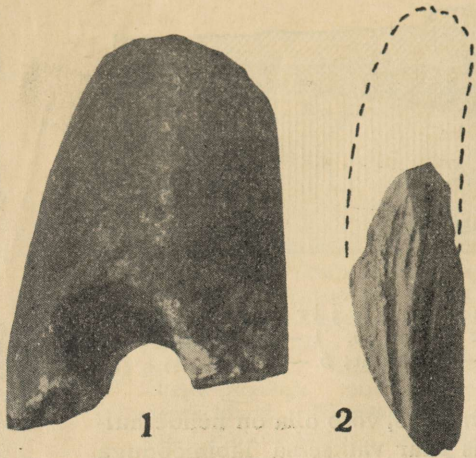
Luuriistadest oleks nimetada veel üks rinnanõel, mis oli ühtlasi ka ehtesjaks (joon. 4:6), väga puhtalt ja hästi välja töötatud, mis kahtlemata jäljendab pronksist vastava aja nõelu, kuigi seda on vahest vähe omapäraseks tehtud ja seetõttu oma ornamendilt ei paku tüüpilist vormi (nõelal on teravus murdunud, mis joonisele on juurde rekonstrueeritud).

Metallriistadest on üks nooleots putkega ja nõela või muu teraviku katkend, mõlemad rauast.

Kuigi pronks oli ainult impoorteeritav metall, mida meil kodumaal looduses pole, on siin vaatamata sellele kohapeal valmistatud nimetatud metallist esemeid, kas sissetoodud toormaterjalist või jälle ümber valatud katkimurdunud esemed mõneks uueks riistaks või ehteks. Sellest annab tunnistust rida valemisi osi kaelavõrude va-

lamiseks, võib olla on nende hulgas paar väiksema läbimõõduga katkendit käevõrude valamiseks, mis siiski pole päris kindel. Valemid on valmistatud puhtast põletamata savist, mustjashallikat värvi; on vaid paar katkendit, mis värvilt punased, tõenäolikt seesuguseks muutunud kuumuse käes. Üks külj, millele valemid asetati selle tarvitamise ajal, on lame ja täiesti sile, välise kumera ääre sees on soon, võib olla selle kinnikõit-miseks vedela metalli sissevalamise ajal. Seesmine õõs 6,7—7 sm läbimõõduga on ümargune ning sileda pinnaga (joon. 8) tavaliste ilustisteta kaelavõrude jaoks, nagu üks seesugune on leitud ühest Läti kivikastkalmust Vaidavas, Valmiera maak.⁵⁾. Asvast leitud valemisi osade järgi võiks kaelavõrud olla seesmiselt läbimõõdult umb. 13,6—15,5 sm. Ühel neist on seesmine läbimõõt rekonstrueeritult vaid 7,5 sm, mis saaks olla ainult käevõru valem.

Eriti kirju pildi annab leitud keraamika katkendid, (savinõu osad). Suur protsent savinõu katkendeid on jämedamalt või peenemalt riibitud pinnaga ühte või teist pidi, nii seest kui väljast (üksikutel juhtudel ainult väljast), mis on tavaliselt lame-dapõhjalistelt savinõudelt, kuna põhja väline äär on mõnel juhul sõrmedega vajutatud vähe laineliseks (joon. 9:4). Sage on veel soomusekujuliselt ilustatud keraamika (joon. 10:1) ja tekstiil-



Joon. 3. Leide Asva asulast. 1 — varreauguga kivikirve kannaos (Ak. 3307:147); 2 — sarvkirve teraos (Ak. 3307:254). 1 — umb. $\frac{7}{3}$ ja 2 — $\frac{3}{7}$ loomul. suurust).

keraamika (joon. 10:2,3). Viimaseks nimetatud keraamikal on mõnel juhul ka üksikute lõngade keerud küllalt selgelt märgatavad. Tekstiilkeraamika on saanud oma nimetuse savinõu pinnasse pressitud tekstiili jälgedest. Need savinõud valmistatakse tavaliselt teise nõu sisse, kuhu mingi riie vahele pannakse, mille abil on hiljem toorest savist nõu kerge vormist välja tõsta. Seestpolt siluti savinõu pulga või laiema pilpaga, mille ümber oli mähitud lõng või nõör⁶). See tehniline võte on kaunis tüüpiline ka Asva savinõude juures, näit. ühe katkendi sisekülge (joon. 10:5). Savinõude väljavõtmisel vormist muljuti veel toorena mitmes kohas sissepressunud tekstiili muster pinnast välja, nagu näha Asva katkendil (joon. 10:2). Üks osa keraamikast on sileda (joon. 9:1,3), või päris läikiva pinnaga (Ak. 3307:267). Savinõude ülemise ääre osad on illustatud kas lihtsalt suuremate või väiksemate augu ridadega (joon. 9:1,2), vahest profileeritud (joon. 9:2,5,6). Teinekord on ümber savinõu ääre vajutatud rida sõrmeotsa jälgi (joon. 9:3), või piirab savinõu äärt kõrgem rant, kuhu sõrmeotsaga või küünega jäljed sisse vajutatud

(joon. 9:5). On ka üksikuid osi, mille ülemist äärt või sellest vähe allapoole ilustavad horisontaalsed ringjooned (Ak. 3307:222). Savinõude vorme pole võimalik kätte saada, kuna paljud osad puuduvad nende kokkulaadimiseks. Enamik neist, ja võib öelda kaunis kindlasti kõik nad omavad lameda põhja vähe märgatava uurdega (joon. 9:4). Ainult üksikutel puudub ure, moodustades õige väikese kumerusega põhja (joon. 11). Üksikud savinõud on olnud küllalt mahukad, kui arvesse võtta (40–45 sm) rekordilist läbimõõtu katkendil tagasi paenutatud äärega (Ak. 3307:74). Tavalisem suurus on siiski läbimõõdult 20 sm ümber. On ka terve rida väikseid umb. tassi suurusi, madalaid savinõusid (Ak. 3307:252). Huvitav vorm on veel järsu nurga all sissepoole pöörduva kaelaga õhukeste, punakat värvi seintega savinõu (joon. 11), mis meil vähe teissugusel kujul väga sagedane vorm oli veel rooma rauaajal. Savinõude materjal valdaval osal on jämeda liiva ja savi segu, kuhu hulka on sattunud võrdlemisi suuri kvartsi-teri, mille tõttu nad on väga haprad, kuid samal ajal on teisi väga tihedast savimaterjalist, kõvad ja peaaegu läikiva pinnaga. Värv on neil väga erinev, domineeriv on kollakas-hall, punakas ja must.

Luu- ja kiviriistade silumiseks ja lihvimiseks tarvitati lihvimiskive tavalisest liivakivist, mis antud juhul kujutab endast neljakandilist tükki libedaks ihutud tahkudega (Ak. 3307:315).

Nimetamist väärrib veel kivimunak (Ak. 3307:270) ihutud tahkudega, mida võidi tarvitada mitmesugusteks töödeks. Neist tõenäolisem on siiski viljaterade hõõrumine (jahvatamine), mis toimus tavaliselt ühe suurema aluskivi peal.

Teiste leidude hulgas oli väga sagedaste merivaik ümbertöötamata kujul suuremates või väiksemates tükkides (joon. 4:7), paar kvartsi tükki, millest valmistati väikesi köövitsaid tulekivi puudusel ja üks ümmardatud väike puutükk, mille otsarvet raske määrata.

Asvale võrdseid kultuurinähteid leidub mujaltki kaunis sagedasti, eriti keraamika suhtes. Mis asula üldiseloому puutub, siis võib Asvale väga palju sarnasust leida gorodištše kultuuris. (gorodištše kultuuri all mõistetakse kindlustatud asulaid või linnusasulaid, mille levinguala on peaaesjalikult Ida- ja Kesk-Venemaal ning siit ulatuvad nad Lätisse, ka Kievi ümbruses leidub neid⁷). Gorodištšetal on samuti kui Asvaski kultuurikiht õige tugev, ulatudes vahest kuni 2 m paksuseni, milles leidub massiliselt purustatud luid söögijääustena, savinõu katkendeid ja muid leide. Eriti rikkad purustatud luudest on Ida-Venemaal leiduvad nn. „kostenosnõja“ gorodištšed, mille nimi tõlgitakse just luude rohkest. Gorodištšetal on kultuurikiht tahma- ja tuhasegane mustmuld, vahest astuvad esile puhtad tuhakihid kultuurikihi alumises osas. Leiud on paisatud läbisegi, luutükid, keraamika, kiviriistad, luuriistad ja metallriistad või ehted. Enamasti on gorodištšetal mitu kihti leidude vanuse järgi, kus alumise kihi riistad ulatuvad sagedasti ajaliselt pronksiaja lõppu ja eelrooma rauaajaga⁸). Asvas sellelastu on üks teatud aega kuuluv kultuurikiht. Kirjeldatu ei tähenda veel, et gorodištšed oleksid ainukesed Asvale sarnanevad asulad, vaid kirjeldatud asulate iseloom esineb mitmel pool mujalgi Euroopas pronksiajal eriti selle lõpuosas ja rauaaja alguses. Näitena võiks nimetada Ida-Saksamaalt pronksiaja lõpust ja rauaaja algult pärit asulat Schlossbergi, Burgi juures, kus tuhaja sütesegane kultuurikiht on vahest $1\frac{1}{2} \times 2$ m paks ja veelgi tusedam, värvilt mustjas, isegi

BRONZE AGE FINDING IN ASVA

BY

R. INDREKO, M. A.

It is well known that the Bronze Age is very feebly represented in Estonia. We must remember, however, that bronze was not only difficult to obtain in these northern countries, but was also a costly metal. Therefore, instead of metal implements, substitutes of the Stone Age culture, of stone, wood, and bone were utilized. It cannot be argued, that the settlements of the Bronze Age were few; on the contrary, they were even dense. The excavations near the village of Asva, in the parish of Põide, on the Island of Saaremaa, are a typical example. In fifty-four square metres of excavations there was found a collection of 340 objects, an enormous quantity of broken bones or the remains of food, fish scales and nutshells. The spot is situated about $4\frac{1}{2}$ to 5 metres above the surrounding country with an approximate breadth of 100 to 150 metres on the ridge of the end-moraine. The ridge is bounded by marshy places (fig. 1). The gravelly layer of soil, situated on the border of the ledge, is about 1.75 to 2 metres deep and lies about 1 to $1\frac{1}{2}$ metres from the rim (fig. 2). Over the gravel is a black layer, like a mixture of soot (fig. 2, 2), in which was found the greater part of the collection especially on the top, about 10 to 15 cm. above the gravel. Over the gravel is earth, in which only single objects were found (fig. 2:1). On the border of the ledge there was found a layer of ashes and soot, the remains of a fire-place.

The findings are stone and bone tools and pottery. There is only one

stone implement of an uncertain type — half a stone hatchet with a hole (fig. 3:1), and a couple of fragments of a whetstone [Tartu Archaeological Cabinet, (=AK) 3307:202 & 315]. Most of the bone implements are awls (fig. 4:1, 2, 5, 8, 9) two needles (fig. 4:3, 4) two forks, of which one is very nicely made, although the form is clumsy, and the other somewhat primitively hewn out (AK 3307:121), some tool with a wedge-like end (fig. 5:2), arrow-heads (fig. 5:3, 4), a fragment of horn axe (fig. 3:2), and a couple of thin, broad tools with sharp ends (fig. 6:1) similar to the Kokenhausen finds, probably parts of a scutcher for flax (fig. 6:2). The sharp-edged tools made from the shoulder-blades of deer are very interesting. The objects have been worn smooth from long use (fig. 7:1). There is another toothed tool, the surface of which is shiny from wear, with a hole on the edge of the back. It is also made from the shoulder-blade of a deer (fig. 7:2). In Central Germany a whole series of such tools is known. They are supposed by E. Lehmann, with great probability, to be tools for the working of flax, as they are very similar in shape to ethnographic objects used for the same purpose. A bone pin (fig. 4:6) is very cleanly and accurately cut out. Besides the implements of bone already named, there were found not only the remains of a deer's horn with the tines cut off, but also the splinters of bone from the cuts and the tines themselves with blunt or rudely sharpened ends.

Although no bronze tools were found, the settlers of Asva did, in fact, use the metal, which is proved by a number of broken parts of moulds for neck-rings, see fig. 8. A. Götze knows of corresponding forms of the Hallstadt culture from the settlement in South Weimar from Gleisberg near Graitschen, and from the settlement, dating from the end of the Bronze Age, at Spreewald in Schlossberg near Burg. A quantity of amber, which was probably brought here from East Prussia, was found in a raw state (fig. 4:7). In figures 4:10 there can be seen a couple of objects plaited from the bark of trees.

The fragments of pottery vary greatly, especially in the method of decoration (fig. 9:1, 2, 3, 5, 6). Most of the clay utensils are shallow-bottomed with little noticeable notches in which there are faint traces of finger impressions (fig. 9:4). There are, nevertheless, single clay vessels without notches, the walls running to the shallow bottom in a gentle slope, but with an abruptly pulled-up neck, which is the usual form of the Lausitzer culture. The greater part of the pottery has thick walls made of a mixture of clay and coarse sand. The vessels are, therefore, very brittle. The surface is sometimes smooth without ornamentation (fig. 9:3), sometimes ribbed both outside (fig. 10:4) and inside (fig. 10:5). Frequently the textile pottery has a scale-like pattern (fig. 10:1) or the usual pattern of the material (fig. 10:2, 3).

The general character of the Asva settlement with its compact layers of culture in which the finds are scattered pell-mell — remains of fires, relics of food, etc. — corresponds to that of various settlements from the end of the Bronze Age to the beginning of the Iron Age, for example the settlements of Gorodischy culture in Russia, the Schlossberg settlement in Germany, etc. To the East of us, in Russia and in the Gorodischy culture, textile pottery, which began to develop from the end to the Stone Age, is very widely distributed. Probably, the basic elements of the Asva pottery and textile pottery are related to the widely-known textile and ribbed pottery in Russia, although the latter appears everywhere in the Bronze and Old Iron Ages. The textile pottery of Central Europe did not come so far north, although the methods of decoration at Asva, e. g., the high rib with notches, or finger-tip impressions round the neck of the vessel (fig. 9:6) and lines of holes (fig. 9:1), which are foreign to the eastern parts, came from the South. Clay vessels with abruptly curved necks (fig. 11) were also foreign to Russia.

The types of bone implements show in many respects a similarity to the Gorodischy ones, but among them are also tools, which have

- 50) Šturms, E., op. cit., lk. 111 j. j., joon. 10:c, d, tab. IV:2, V:2.
- 51) Engel, C., Bilder aus der Vorzeit an der mittleren Elbe, Burg b. M. 1930, joon. 166:t. Belz, R., op. cit., lk. 257, joon. 3, ja lk. 262, joon. 38.
- 52) Thomsen, V., Samlede afhandlinger IV, København 1931, lk. 338 (196).
- 53) Kui oletada, et Lausitzer kultuuri kandjad oleks slaavlased, nagu väidab Kostrzewski, siis võiks „lina“ sõna slaavi algupära küsimusse tulla.

wandered here from Central Germany, like the toothed and smooth-edged tools (fig. 7:1, 2) already described. Besides being known in Central Germany and Asva, they are also known in Turkestan, Italy, in the neolithic bile-buildings of Michesburg near Bruchsal, and in the remains of the Pre-Roman Iron Age from Gross-Dunzum in Föhr near the north-western frontier of Schleswig, which F. Behn cannot date as the circumstances, in which the artifacts were discovered are enough known — see distribution map, fig. 12. In this map the locations of the artifacts already described are marked with circles, the locations of the neck-ring moulds with triangles and the areas, over which the Lausitzer culture predominated with sloping lines.

As the typical metal instruments are missing in the Asva finds, it is exceedingly difficult to estimate the age of the latter. As stated above, the Asva pottery goes back very far, even to the Stone Age. The only typical clay vessel, which makes a comparatively frequent appearance at the end of the Lausitzer period, is here reconstructed (fig. 11). A clay vessel of about the same form was found in a Latvian ship-shaped stone burial-place in Mushinas, in the province of Talsi, where there were also found other variants of the Lausitzer culture of the Bronze Age. E. Sturms dates all these from the V. M. P. of the Bronze Age. As already mentioned, there was found in the settlement at Schlossberg, belonging to the end of the Bronze Age, a similar mould of a neck-ring; another one was also found in a settlement belonging to the Hallstadt culture. There is also one broken neck-ring, which might correspond to the mould which was found in the stone burial-place at Vaidava. The form of the breast-pin is not typical enough, but such things with little ornaments in profile also come at the end of the Bronze Age and at the beginning of the Iron Age. According to their sporadic appearances, which nevertheless occur both in the one place as also in the other at the end of the Bronze Age, they could really be put down to the time of the Asva settlements which belong to the end of the Bronze Age.

The landscape, which was the contemporary shore-formation, marks the maximal frontier of the settlement, containing 40% of the Litorina maximum, corresponding to about 900 or 1,000 years B. C.

But if the thickness of the strata and other facts are taken into consideration, then the most suitable time for the settlements would be 33—34% of the Litorina maximum, that is, approximately, the years 650—700 B. C., which could fully agree with the beginnings of the settlement, unless new material in the future bring forward contradictory facts.

The Asva colonists, as shore-dwellers, were undoubtedly great fishermen and seal-hunters. Among the bones of fish and seals there were those of the grey seal, the common seal, the *phoca phoetida annelata*, the white fish, the perch, the pike, the *Abramis vimba*, and the sturgeon. Hunting was actively indulged in as is proved by the bones of deer, wild goat, and beaver as well as by the remains of ducks and sea-gulls.

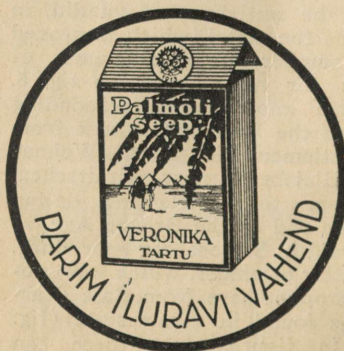
The great quantity of bones found, either as relics of food or as raw material for the manufacture of implements, bears witness to the fact that the breeding of domestic animals was already developed to a high degree. Cattle, pig, goat, sheep, the dog, and the small breed of Saaremaa horse are all represented. At the same time they had other sources of maintenance. Agriculture occupied a fairly important place as is evident from the implements, used for the working of flax. Besides other handicrafts, metal-working was also developed, although the metal was both expensive and hard to obtain.

Their commercial relations with other nations confirm the above suppositions. The foreign elements in the pottery, the fragments of the neck-ring moulds, the amber, the breast-pin, and the instruments for the working of flax are all signs of

the closest cultural ties with the neighbouring peoples.

At the time of the Asva settlements, the Lausitzer culture predominated in Central Europe (fig. 12, the hatched part). The boundary of this culture reached to the Baltic, the people of which were strongly influenced by it. The Lausitzer not only gave ceramic forms to Eastern Prussia, but also, as stated earlier, to Latvia as well as Asva. It gave them, among other things, neck-ring moulds, iron arrow-heads of Hallstadt make, and also flax-working implements, as well as the flax itself, its methods of cultivation and the technique of preparing it through the present East Prussia, Lithuania and Latvia. This means, through the agency of the Baltic nations, who in turn were the nearest neighbours of the Finnish tribes. About this same time, the Lausitzer culture gave flax and the instruments for working it by another way through Schleswig or the delta of the Oder to Scandinavia, where peoples of Germanic blood had settled.

The Danish philologist Thomsen says, that the word "lina" is a Baltic loan. The Asva findings seem to confirm this statement. The bearers of the Lausitzer culture might be considered in this connection, but doubtfully, as it has not yet been cleared up who were the real bearers of this culture. At this same time there arises the question of the age of this word. It is generally considered to be comparatively young, but, in view of the evidence, it ought to be referred back to the end of the Bronze Age. Professor J. Mark agrees, that this word is a very old loan, the origin of which we might possibly trace back to the period of the Asva settlements.



ARII
B
4791
195598

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01141926 6